

Kóhalmi László¹

A jogállami büntetőjog és büntetőeljárás rögös útjai

Blaskó Béla professzor oktatói-kutatói munkássága a bűnügyi tudományok szinte valamennyi területét átfogja. A Jubiláns hatalmas életművét a tudományos igényesség, a precizitás, a szakmai sokoldalúság és a magas színvonalú, de mégis közérthető stílus fémjelzi. Professzor Úr elaborátumai közül legszívesebben a jogállami büntetőjoggal foglalkozó tanulmányokat olvastam, olvasom, s most ehhez a témakörhöz kapcsolódó írással szeretnék tisztelegni a Közszolgálati Egyetem Rendészeti Karának iskolateremtő kriminalista jogtudósa előtt.

A hatalommegosztás

A rendszerváltás hajnalán publikált tanulmányában Blaskó professzor a jogállami büntetőjog fontos posztulátumának tekintette a hatalmi ágak megosztásának követelményét (BLASKÓ 1995, 202.). Manapság, három évtizeddel a rendszerváltozás kénkeserves, a jogállami architektúra kiépítését megcélzó, nagyüzemi törvényalkotó munka után ott tartunk, hogy komoly aggályok merülnek fel a hatalommegosztás hatéktívításának vizsgálatakor. Nem hazai jogi unikumról, hanem világtendenciáról van szó. A végrehajtó hatalom az élet egyre több és több területét igyekszik kontrollja alá vonni.

A jelenlegi, koronavírus-járvány sújtotta időkben különösen veszélyes irányokat vehet a hatalomgyakorlás. Romano Guardini helyesen látta, hogy a különböző önreklámozó szlogenekkel ellentétben demagógia „értékes” vagy „értelmes” hatalomról beszélni. A hatalom minősége akkor dől el, amikor az ember birtokába kerül, aki dönt róla és tetté alakítja. Mindez azt is jelenti, hogy felelőssé tehető érte (GUARDINI 1994, 96.).

A politikai hatalom gyakorlóit tehát könnyen illuzionistává válhatnak, amikor csak és kizárólag az érdekkörük/érdekcsoportuk elvárásaihoz igazodó kriminálpolitikai koncepciót erőltetnek rá a társadalomra.

¹ Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár.

A demokráciákban valóban formálisan a pártok közhatalmat nem gyakorolnak, de a jogalkotás effektíve mégis alapvetően a választáson győzelmet szerző párt(ok) kriminálpolitikáját transzformálja jogi normákká (GÁL 2019, 100–102.).

A hatalom birtokosának fokozott önfegyelmet és önmérsékletet kell tanúsítania, hogy elkerülje a jogalkotói tévedhetetlenség betegségével való megfertőződést. Ennek egyik ellenszere lehet a hatalomgyakorlás centrális erőtereitől távolabb eső hivatásrendek véleményeinek, tanácsainak (például ügyvédek, jogtudósok) – ha nem is elfogadása, de – legalább megfontolása.

Tovább bonyolíthatja a szituációt, amikor a hatalom tényleges birtokosainak helyzete lokalizálhatatlan, azaz a formális impérium gyakorlója helyett háttérhatalmak hozzák meg az igazi döntéseket, és a kinevezett bürokraták pusztán egy illegitim (nem választott) hatalom bábszerű kiszolgálói. Innen már csak egy lépésnyi távolságban van a diktatórikus hatalmi berendezkedés kiépülése. Tudnunk kell azonban, hogy a diktatúrák azért jöhettek és jöhetnek létre, mert léteztek kollaboránsok, bármit végrehajtani képes alantas bűntársak.

Az autoriter hatalomgyakorlási technika helyett a jogalkotónak az alkotmányos párbeszédre kell törekednie, tehát az egyes jogi normák, alkotmányi rendelkezések jelentéstartalmáról való döntés optimális esetben többszereplős (DRINÓCZI 2015, 19–20.). Ez nemcsak a törvények, hanem más jogszabályok megalkotásánál is hasznos lehet, hiszen egy minimális szakmai konszenzus sokat lendíthet a jogalkotói szándék minél hatékonyabb perfektuálódásában, vagy a jogalkotói-jogalkalmazói *common opinion* hiánya növelheti a normák szakmai szabotálását.

A szakmai dialógus érdemi legyen, lépjen túl a felszínes, formai egyeztetésen. A prompt – néhány órán vagy napon belül bekért – hivatásrendi vélemények legfeljebb a jogállami jogalkotás imitálására alkalmasak. Másfelől viszont azt is látni kell, hogy a világban a döntéshozatali mechanizmusok felgyorsulnak, ezért a hivatásrendi reakcióidő lerövidül. Az egyes szakmai szereplők nem spórolhatják meg a hatékony válaszadási technikák/technológiák kiépítésének költségeit.

A digitális postafordultányi válaszidőre épülő kommunikációs technológiai megoldások egyre előtérbe kerülése azonban együtt jár az árnyékjelenségek megjelenésével is, mivel a kibervilág előnyök és kriminális veszélyek sajátos kusza egyvelege.

A védelem, a védekezés, a biztonság jelszava alatt könnyű kiépíteni egy digitális diktatúrát. Ma még csak azt figyeli az általunk letöltött telefonos applikáción keresztül az „illetékes elvtárs”, hogy jogszerűen hagyjuk-e el az otthonunkat kijárási korlátozás idején, legközelebb már feddést kapunk,

ha nem az aktuális társadalmi-politikai mainstream szerinti üdítőt vásárolunk. Az állampolgárokkal aláíratnak egy biankó biztonsági csekket, de senki és semmi nem garantálhatja, hogy ezzel nem történik visszaélés. Ennek bizonyítéka az informatikai bűnözés egész története (TÓTH 2019, 193–195.). Hányszor kerültek már kínos magyarázkodásba különböző hiperbiztosnak kikiáltott informatikai rendszereket működtető szervezetek azért, mert egy nyolcéves kislány feltörte a bombabiztos belső rendszerüket? Minden jelentősebb bankkártya- vagy bankszámla-visszaélés után a pénzügyesek leteszik a nagyesküt, hogy most már egészen biztosan nem lehet feltörni az online hozzáférést, és kizárt a titkos kód megfejtése. Eddig a nemzetközi banki rendszerben alkalmazott kriptográfiai megoldások számítottak „biztonságosnak”, mert a „hagyományos” számítógépek tucatjait csatasorba állító szuperszámítógép-hadseregnek is több évtizedig tartana megfejteni a kódot. Aztán jöttek a kvantumszámítógépek, és immár sokadszor újra kell értékelni az informatikai biztonság paramétereit.

Az emberi jogok és egyenlőség

Az egyes emberek egyenlőségébe vetett hit csak a késői modernitás korszakában vált teljesen uralkodóvá a nyugati kultúrkörben. Az egyenlőség tana a felvilágosodás korából ered, s éppúgy, mint a túlzott individualizmus doktrínája, a kereszténység tanításainak elferdítésén alapszik (SEGESVÁRY 2006, 40.). Az őskeresztény felfogás egyrészt minden embernek mint egyénnek az értékét hangsúlyozta; másrészt minden egyénnek mint bűnösnek az egyenlőségét is elismeri, ha felvállalja bűneit, profánabban mondva, ha önkritikaképes. A modern korban ezek a keresztény tanok elvesztették transzcendens gyökereiket, átminősültek individualizmussá és a minden egyén közötti egyenlőségé.

A nyugati kultúrkör különböző áramlataiban a sztoikusoktól elfogadott, hogy minden ember egyenlő a neki kijáró tisztelet szempontjából, vagyis minden embernek veleszületett méltósága van. Minden egyes egyén emberi méltóságára vonatkozó meggyőződés a humanizmusnak a legszilárdabb alapja, amely szükségszerűen elvet mindenfajta totalitarizmust, jobb- és baloldalt egyaránt.

A késői modernitás tanítása az egyenlőségről a különbségek tagadásán alapul, amely irracionális és tudománytalan állítás. A modern biológia tudományosan bizonyított tétele szerint nincs két, minden szempontból azonos egyén, hiszen mindenkinek eltérő a genotípusa (SEGESVÁRY 2004, 13.). Emellett minden személynek különbözik a valóságban való konkretizálódása, szocializációja, azaz eltérőek vagyunk fenotípus szempontjából is (SEGESVÁRY 1995, 7.).

Az egyenlőség mantraszerű hangoztatása tagadja az ember sokszínűségét, kreativitását. Miért lenne egyenlő a tömeggyilkos a koronavírústól megfertőződött beteg életét megmentő orvossal?

Egyenlőség abban van, hogy mindenkit megillet az emberi méltóság. Még a legádázabb gonosztevőt is megilleti az emberkénti tisztelet (FÖLDVÁRI 1987, 40.). A bűnelkövetők ugyanis sokszor nem a rájuk kiszabott büntetést sérelmezik, hanem azt, hogy embervoltukat negligálva bántak velük a hatóságok. Csak az tanulja meg a jót, a helyeset, csak az lesz jogkövető, aki helyes példát lát maga előtt. Ezért fontos, hogy a bűnelkövetőt a jogállami garanciák maradéktalan betartása mellett vonjuk felelősségre.

Közismert Dershowitz véleménye a tortúra alkalmazhatóságáról (DERSHOWITZ 2003, 275–278.). Az alkotmányos jogállam mintaállamában, az Egyesült Államokban lényegében a saját jogi garanciarendszerük sutba dobásával, kifacsart logikával nem tekintik katonának a terroristákat, kivonva így őket a genfi konvenció joghatósága alól, és szabad utat biztosítanak embertelen eljárásoknak.

Ezen felbuzdulva már nemcsak a terroristákat lehet lehallgatni, hanem a pedofilokat vagy a korrupciós deliktumok elkövetőit is, és szép lassan elérünk ahhoz, hogy a legcsekélyebb tárgyi súlyi kriminális megnyilvánulások megelőzése érdekében titkosszolgálati eszközöket alkalmazunk (BARTKÓ 2017, 151–152.). Egy sajátos, orwelli, a jogállami garanciákat nélkülöző intervenció-prevenációs büntető anyagi és eljárási jog csendes kiépülése zajlik, amely a jogállam alkonyához vezethet (HASSEMER 2006, 130.).

Az emberi jogok tiszteletben tartása mellett elkötelezett államok munkája ellenére – például a dél-afrikai apartheid eltörlése – még mindig tanúi lehetünk az emberi jogok tömeges és ismételt megsértésének (DELÉTRAZ 1998, 12.). A régi demokráciákban is előfordulnak jogsértések. Az emberi jogok tisztelete befejezhetetlen feladat, állandóan újra kell kezdeni – és folytatni.

A biztonság mindent visz

A jogtudomány a fogalmi nehézségek áthidalására gyakran használja az úgynevezett negatív jellegű megközelítést. E szemantikai metodika mentén haladva megállapítható, hogy a biztonság a biztonság hiányával korrelatív viszonyban van. Ádám Antal a biztonság hiánya alatt valamiféle fenyegetést, veszélyt, ártalmat, károsodást, hátrányt, félelemmel és/vagy gyötrelmmel járó szenvedést ért (ÁDÁM 2005, 33.). A biztonság tehát az előbb leírtak reciproka, vagyis egy sajátos oltalmi, védettségi helyzetet jelent (VIDA 2013, 89.). A biztonság fogalmában benne foglaltatik, hogy az nem jelenti a jogtárgyak sérelmének teljes kizárhatóságát (ALBRECHT 2010, 17.).

A biztonság és annak hiánya rendkívül változatos értelmezésben jelent és jelenik meg a különböző civilizációkban és függ az adott veszély/hátrány volumenétől, térbeli kiterjedtségétől, műszaki kapacitásállománytól stb.

A biztonság állami megközelítésében és kezelésében jelentős cezúra a nemzetállamok létrejötte és a valós vagy fiktív „társadalmi szerződésekben” kimondott vagy kimondatlan állami biztonsági garanciavállalás (ELEK 2016, 193–194.). Az államok alapvetően három „biztonsági termék” produkálására szerződnek: az állambiztonságra, a nemzetbiztonságra és a közbiztonságra. E biztonsági triász „leszállítása” a megrendelőknek, az állampolgároknak azonban többnyire nem a szép szó, a baráti meggyőzés eszközével ment és megy végbe, hanem durvább vagy lágyabb módon, de erőszakos, militáns mechanizmusok alkalmazásával is (ÁDÁM 2006, 32–35.).

A hidegháborús opposzió, a bipoláris szembenállás megszűnését követően mind a jogtudomány, mind a politika reprezentánsainak oldaláról megfogalmazódott az igény az embert és az emberi közösséget fenyegető valamennyi hagyományos és újszerű veszélyt figyelembe vevő, összetett biztonságfogalom kimunkálására és alkalmazására (KONDOROSI 2015, 127.).

A legelterjedtebbnek tekinthető úgynevezett humán biztonság tartalmi összetevőinek meghatározása azonban nem lezárt folyamat. A humán biztonság fogalmát holisztikus szemlélettel az embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi veszélyt és ártalmat figyelembe véve és interdependensen kell kezelni. Ennek részét képezi a fertőző és gyógyíthatatlan emberi, állati és növényi betegségek elleni fellépés is.

A *human security* elvileg tehát korszakunk valamennyi veszélyétől és ártalmától való mentességet jelenti. Mivel ilyen tartalmú biztonság sajnos elérhetetlen, az emberközpontú biztonság rendkívül kiterjedt, összetett követelményrendszert, megelőző, védekező, oltalmat és rehabilitációt nyújtó, sokrétű erőfeszítést igényel.

A humán biztonsághoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a védelem, az úgynevezett *human security defence* és a megelőzést, elhárítást, helyreállítást is magában foglaló oltalom, a *safety* elérése.

A humán biztonság, illetve bizonyos elemeinek megfelelő tartalmú alkotmányos (alaptörvényi) meghatározása azzal a következménnyel járt, hogy alkotmányos értékke vált, és így tartalmi befolyást gyakorol a biztonság fenntartását és védelmét szolgáló törvényi és rendeleti szabályozásra (ÁDÁM 2005, 35–37.).

A probléma akkor merül fel élesen, amikor a biztonság más alkotmányos értékkel kollízióba kerül. A planetáris szinten aktívabb működést mutató állam a globalizált tér működésének tapasztalataira hivatkozva, a „minden minden-
nel összefügg” jelszava alatt egyre több és több társadalmi zónát von állami

irányítás alá. Mindezt természetesen azért, mert a biztonság csak és kizárólag így garantálható.

Az állami aktivitás eljuthat egészen addig, hogy akár a még el sem követett bűncselekmények elkövetőit pönalizálja, likvidálja (VOLKMANN 2004, 700–703.). Ez viszont már a diktatúrák gondolat-bűncselekményi kategóriáját jelenti, s innentől az adott államra a „jogállam” cédula helyett a rendőrállam feliratot kell kiakasztani.

A végrehajtói-jogalkotói biztonságot ígérő lendület egészen odáig juthat, hogy maga a közhatalom jelenti a legnagyobb veszélyt az emberre, az emberi szabadságra, ugyanis a biztonság garanciáját ígérő államhatalom leértékeli a szabadságot, és azt az üzenetet sugározza a polgároknak, hogy az alapjogok közül a biztonság *primus inter pares* (SZIKINGER 2012, 25.).

Az ilyen helyzet Szikinger István szerint kedvez a diktátori ambíciókkal rendelkező politikusoknak, hiszen kivételes állapotok, kivételes helyzetek – például tömegkatasztrófa, lázadás, terroristák, szervezett bűnözők elleni küzdelem stb. – esetén megengedhetőnek tartják a jogállamra az „átmeneti üzemzavar miatt zárva” tábla kiakasztását (SZIKINGER–DEÁK–GELLÉR 2005, 73–77.). Mindez azért veszélyes, mert a biztonságot ígérő diktátoraspiránsok könnyen meghatározó politikai szereplővé válhatnak, és „stand by” üzemmódba helyezik a demokratikus intézményrendszer garanciális szerveit (például bíróságok, alkotmánybíróság), amint erre napjaink politikai rendszereiben példák is adódnak.

Egyes politikai szereplők lényegében egy folyamatos virtuális háborús helyzetet generálnának saját politikai és jogi visszaéléseik legitimálásához. Ennek a politikai hangulatkeltésnek a jogi leképeződése az antiterrorista jog, ugyanis a biztonság jogi alapértéke jelenti a legitimáló bázist a kivételes rendelkezések meghozatalára és alkalmazására, például rögtönítélő bíróság, fellebbezés kizárása.

Jean Charles de Menezes brazil villanyszerelő, akit Londonban tévedésből, közletről, hét lövéssel gyakorlatilag kivégeztek, ennek a „biztonságos” világrendnek az „üzemeltetési költsége”. Rosszkor volt rossz helyen.

Az a biztonság, amely a büntetőeljárás garanciális szabályainak leépítésével, az emberi jogok megsemmisítésével érhető el, semmit nem ér, mert az ilyen állapot a társadalom teremtő erejét pusztítja el (FINSZTER–KORINEK 2015, 575.).

Kriminalizáció és hadijogiasítás

A kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények (például szervezett bűnözés, terrorizmus, pénzmosás) elleni küzdelmet a folyamatosan új *modus operandik*

keresése jellemzi (GÁL-TÓTH 2004, 187–189.). Ennek a bűnözést csökkentő jogalkotási ötletbörzének a terméke, hogy a hadijogban eredményesen alkalmazott módszereket igyekeznek névértéken átültetni a civil életviszonyokra (SIEBER 2010, 133–135.).

A büntetőjog hadijogiasítása kettős hozadékkal kecsegtetett: egyrészt alkalmas lehet a bűnözés csökkentésére, másrészt növelheti a politikusok népszerűségét, hiszen végre képes valaki legyőzni az ősgonosz földi megtestesítőit.

A gyakorlat persze teljesen más fejleményeket hozott. A szervezett bűnözés ellen katonai eszközökkel és módszerekkel történő fellépés ahelyett, hogy konszolidálta volna a közbiztonságot Mexikóban, inkább tovább rontotta a helyzetet, és ennek következtében napjainkra a mexikói szervezett bűnözés militarizálódott. A rendőrség teljes mértékben alkalmatlanná vált a bűnözés kezelésére, bármi, ami jelentősebb tárgyi súlyú deliktum, az ma katonai feladatmegoldást igényel. Mexikóban az organizált kriminalitás elleni küzdelem militarizálása a szervezett bűnözés militarizálódásához vezetett (NIEMITZ 2017, 637.).

A diszkreditálódott politikusok a hadijogi szabályozási modellek kiterjesztésében és a büntetőjog extremizálásában látják az esélyt népszerűségük visszaszerzésére. Hosszú távon azonban veszítenek, mert a politikai hitelességet nem lehet a büntetőjog ostorának fenyegetésével elnyerni.

Napjainkban a koronavírus-pandémia leple alatt egy sajátos egészségügyi hadibüntetőjog kialakulásának lehetünk tanúi. A politika és a büntetőjog hatóság támogatásával könnyen „tudományos igazsággá” válhatnak bizonytalan gyógymódok. Csak remélni lehet, hogy egyszer a vakbélgyulladás megállapítása nem képezi majd politikai vita tárgyát.

A jogállami büntetőjog művelőinek azonban nem a különböző rezsimek, hanem a szabad tudományos meggyőződés szolgálatában kell állniuk. Tartózkodni kell attól, hogy a politika a büntetőjogot a bűncselekmények elleni küzdelem olcsó eszközeként használja (NAGY 2019, 265–266.).

Fény az alagút végén

A büntetőjog klasszikusaitól tudjuk, hogy a jogállam nem teremti, hanem biztosítja a jogot. A jogállami büntetőjog fennmaradásához mind az elméleti, mind a gyakorlati jogászra komoly feladat hárul. Blaskó professzort idézve: „Modern büntető-jogtudományi gondolkodásunkban azzal is számolnunk kell, hogy a büntetőjogi, de elsősorban a jogalkalmazási gyakorlat gondolkodását nem a tudományos okosság, az egzakt tudományos eredmények »rendszerbefoglalási képesség készsége«, de nem is valamilyen hétköznapi vulgárisan

leegyszerűsítő, csupán »alapsémákban« operáló fogalomalkotási séma, vagy mechanizmus jellemzi, hanem valahol a kettő között elhelyezkedő »rendszer« (BLASKÓ 2000, 22.).

Irodalomjegyzék

- ÁDÁM Antal (2005): A biztonság az értékek között. *Jura*, 11. évf. 1. sz. 33–41.
- ÁDÁM Antal (2006): A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, 2. évf. 7–8. sz. 26–41.
- ALBRECHT, Hans-Jörg (2010): Biztonság és bűnmegelőzés. Objektív biztonság – szubjektív biztonság. *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. sz. 17–35.
- BARTKÓ Róbert (2017): Irregular Migration and Terrorism in the European Union: An Analysis Based on Reports of EUROPOL and FRONTEX. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 4, No. 1. 149–154.
- BLASKÓ Béla (1995): Jogállam – Büntetőjog – Bűnösség. *Magyar Jog*, 42. évf. 4. sz. 207–216.
- BLASKÓ Béla (2000): Jogállami büntetőjog: néhány tisztázandó elméleti probléma. *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 3. sz. 15–22.
- DELÉTRAZ, Hugues (1998): Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata ötven év után. *Távlatok*, 8. évf. 39. sz. 3–13.
- DERSHOWITZ, Alan M. (2003): The Torture Warrant: A Response to Professor Strauss. *New York Law School Review*, Vol. 48, No. 2. 275–294.
- DRINÓCZI Tímea (2015): Alkotmányos párbeszéd és hatalommegosztás. *Állam- és Jogtudomány*, 56. évf. 1. sz. 19–43.
- ELEK Balázs (2016): From Poaching to Financing Terrorism: Thoughts on Poaching Endangering Society. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 3, No. 1. 190–200.
- FINSZTER Géza – KORINEK László (2015): Maradhat-e alkotmányos jogállam Magyarországon? *Jogtudományi Közlöny*, 70. évf. 12. sz. 570–579.
- FÖLDVÁRI József (1987): *Kriminálpolitika*. Budapest, KJK.
- GÁL István – TÓTH Mihály (2004): The Fight against Money Laundering in Hungary. *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 8, No. 2. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.1108/13685200510621118>
- GÁL István (2019): Economic Policy, Criminal Policy and Economic Crime. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 6, No. 1. 100–109.
- GUARDINI, Romano (1994): *Az újkor vége. A hatalom*. Budapest, Vigília.
- HASSEMER, Winfried (2006): Sicherheit durch Strafrecht. *HRRS*, Vol. 7, No. 4. 131–143.
- KONDOROSI Ferenc (2015): A biztonság változásai és a Blackwater szindróma kérdése. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 3. évf. 2. sz. 127–138.
- NAGY Ferenc (2019): Reflexiók a jogállami büntetőjog helyzetéről. *Magyar Jog*, 65. évf. 5. sz. 262–269.
- NIEMITZ, Malte (2017): Die Militarisierung der Organisierten Kriminalität in Mexiko. *Kriminalistik*, Vol. 71, No. 10. 637–640.
- SEGESVÁRY Viktor (1995): A közeledő korváltás perspektívái. *Valóság*, 38. évf. 1. sz. 1–17.
- SEGESVÁRY Viktor (2004): *Civilizációk dialógusa. Bevezetés a civilizációk tanulmányozásába*. Hága, Mikes International.
- SEGESVÁRY Viktor (2006): *21. századi konzervativizmus*. Hága, Mikes International.

- SIEBER, Ulrich (2010): A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és a külső biztonság nyomában. *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. sz. 131–149.
- SZIKINGER István – DEÁK Péter – GELLÉR Balázs József (2005): Terrorizmus és jogkorlátozás. *Fundamentum*, 9. évf. 3. sz. 73–86.
- SZIKINGER István (2012): Tévesszmék a biztonságról. In VIRÁG György szerk.: *OKRI Szemle*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 17–36.
- TÓTH Dávid (2019): Crimes in Conention with Cryptocurrencies. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, Vol. 6, No. 2. 193–206.
- VIDA Csaba (2013): A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 1. évf. 1. sz. 87–105.
- VOLKMANN, Uwe (2004): Sicherheit und Risiko als Probleme des Rechtsstaats. *Juristen Zeitung*, Vol. 59, No. 14. 696–703.